

Ne csak a tűzoltókat hívjuk!

V. Bálint Éva interjúja

A közelmúltban jelent meg a Magvető Kiadónál Csepeli Györgynek, az ELTE docensének tanulmánykötete *Csoporttudat-nemzettudat* címmel. A negyvenéves szociálpszichológus, aki épp most fejezte be nagydoktori disszertációjának írását, a hetvenes évek óta foglalkozik a nemzeti kérdés problematikájával. Széles körű reprezentatív felméréseket végzett, de vallatóra fogta az e tárgykörben megjelent különböző írásokban megfogalmazott véleményeket is. Mit jelent magyarnak lenni a hetvenes éveken? Miféle „csontvázakat” megrögzült előítéleteket őrzünk tudatunk kulcsra zárt szekrényében? Erre és az ehhez kapcsolódó kérdéskörre ad felelet könyvében a szerző. Csepeli Györgynek az említett tanulmánykötettel majd egyidőben megjelent rövid könyve a vonzalmakról is. De egyetemi kutatómunkája során foglalkozik a tömeglélektani kutatások múlt és jelenbeli helyzetével is. Változó világunk egy sor olyan új jelenséget produkál, amelyek hibás ismerete gyakorta kedvezőtlen reakciókhoz vezethet. Miként reagálunk az újra és ismeretlenre, szorongásainkat hogyan oldhatjuk fel, vagy hogyan kezelhetjük? A csoportjelenségek avatott ismerőjét, könyvének megjelenése kapcsán ezért kérdeztük meg.

Magyar Hírlap: - Az ön oktató-kutató munkájának gerincét a csoporttudat és nemzettudat vizsgálata jelentette. Majd egy évtizedig foglalkozott a nemzettudat feltérképezésével. Vizsgálódásai során tapasztalta-e, hogy a magyar történelem múltbeli vagy akár jelenlegi mozzanataira pánikreakciókkal reagáltak volna a kérdezettek? És egyáltalán, pszichológiai értelemben mit értünk a pánik fogalmán?

– Kettéválasztanám a kérdést. A köznapi gondolkodást vizsgálom, annak, mondjuk, a „publicisztikai” szintjéig. A nemzeti ideológiát nem, mert nem vagyok politológus. A publicisztikában felbukkantak pánikreakciók. Mire gondolok? *Kihal a magyarság* — állítják. Ekkor tudományos létszámbecsléseket kértem. És ijesztő, irreális számokat kaptam, tetézve azzal, hogy extrém módon megjósolták a cigány népesség növekedését. Vannak, akik az egész ország „elcigányosodásáról” beszélnek. Mások a szomszéd országok nem magyar népességének robbanásszerű növekedését jósolják. Az ilyen megnyilatkozások pániksituációk kiindulópontjául minősülhetnek. Vagy egy másik jelenség; a nemzet morális szétesése, amelyet az újabb és újabb generációk értékvesztésével, deviáns jelenségek elterjedésével magyaráznak némelyek.

Magyar Hírlap: - Értem, de ez utólagos magyarázat. Végére is mi a pánik?

– A pánik olyan kollektív viselkedés, amelynek kiindulópontja felfokozott veszélyhelyzet, csapdahelyzet. De a pánik paradoxonja éppen az, hogy nem minden veszély okoz veszélyérzetet, és nem minden veszélyérzet mögött van valóságos veszély. A kollektívan átélt, felfokozott veszélyérzetet a tűzvészhez hasonlítanám. Ragályszerűen terjed a társadalomban, mert alapvetően *érzelmi állapotról* van szó, és a pszichológiából jól tudjuk, hogy az érzelmek rettenetesen könnyen terjednek. A pánikjelenségek másik tulajdonsága, hogy a felfokozott veszélyérzet menekülési reakciókat vált ki. No, most tudjuk azt, hogy pánikot mindig *kollektív* fenyegetettség vált ki, ám a pánikhelyzet megoldása *egyéni* útkereséssel társul. Ha például egy moziban tűz üt ki, akkor én magát csak akkor menteném meg, ha a feleségem, gyerekeim, vagy szeretőm lenne, egyébként a saját bőrömet menteném. Pánikhelyzetben a legnyersebb önzés bukkan elő az emberekből, gondoljunk csak a Titanic katasztrófájára. Ahogy *Hankiss Elemér* is megfogalmazza, a csapdahelyzetek végeredménye az, hogy az optimális megoldás helyett mindig egy sokkal szűkebb és sokkal kedvezőtlenebb megoldás alakul ki, mert az *egyéni akciók*, amelyek csapdahelyzetté ötvöződnek, *egymást keresztezik*.

A pánik mint tömeglélektani állapot rossz kommunikációs politika mellett akkor is keletkezhet, ha valóságos ok nincs rá. A nagyszabású társadalmi változások óhatatlan *információéhséget* okoznak, s ha ezt az információéhséget a tömegtájékoztatás nem, vagy nem eléggé elégíti ki, akkor házilag gyártunk információkat, és létrejönnek a *rémhírek*. A rémhírek okozzák a pániksituációt, amit a jóindulatú tömegkommunikátorok úgy akartak elkerülni, hogy nem közölték a rossz híreket. Ez *bumeráng effektus*, mert az információhiányra az emberek még sokkal rosszabb hírek kitalálásával válaszolnak. Jó példa erre a csernobili eseményekkel kapcsolatos szociológiai vizsgálat, amelynek során kiderült, hogy az emberek sokkal *súlyosabb veszélyeket valószínűsítettek*, mint amelyek egyáltalán voltak.

Magyar Hírlap: - A pánikkal kapcsolatban ön a tűzvészhoz hasonlította. Tűz esetén kijönnek a tűzoltók. Mi több, bizonyos helyzetekkel a tűzoltóság eleve kalkulálhat. Tehát ha a pánik természetrajza ismerhető és kezelhető, akkor hasznos tapasztalat számunkra, hogy irányítani tudjuk. Nem?

– De igen. Ha pontosan és megbízhatóan tájékoztatjuk az érdekelteket, összhangban a változás igazi természetrajzával, mi több, rálicitálva a változásokra, akkor ha nehezen is, de kezelni tudjuk a pániksituációt. Ebben a vonatkozásban, úgy érzem, nagy tartalékok lehetnek a társadalomvezetés kezében. Előbb a tűzoltóságot említette példaként. A kelet-európai szocialista társadalmakban a társadalmi cselekvésnek túlságosan kollektivizált változata érvényesül; eszerint a cselekvés a szervezetek dolga lenne. Ha baleset van, a mentőket hívjuk, ha tűz van, a tűzoltókat, ha AIDS-járvány, az egészségügyi szolgálatot. Mindig valami nagy szervezetet képzelünk el, ahol mi, egyszerű állampolgárok, csavarként ügködünk egy központilag elkészített terv részeként. Ez a hadikommunizmus idején indokolt volt, de manapság semmiképpen.

Magyar Hírlap: - Arra gondol, hogy az emberek szívesen vállalják „a szervezett-felelőtlenség” rendszerét, mert akkor semmiért sem kell nekik maguknak jótállniuk?

– Igen, erre gondolok. De tudnunk kell, hogy pánikhelyzet esetén megbénulnak a nagy szervezetek. Azonban előtérbe kerülhet a társadalmi cselekvésnek az a változata, amely lappangva mindig is megvolt a társadalomban; nevezetesen a kis csoportok, az autonóm közösségek, a laza kapcsolatban álló emberek hálózata, amelyik felelősségteljesen mozgósítva energiáit, nemcsak önmagán hanem szűkebb, tágabb csoportján is segíteni tud. Ilyen értelemben a vészhelyzetnek van pozitív hatása is, felszabadítja a társadalom alkotó energiáit, hozzásegítheti ahhoz, hogy az ember arcát vállalva, az atyáskodó nagyszervezetek nélkül is képes legyen a saját sorsán segíteni. Jöjjenek rá az emberek arra, hogy nem istentől, nem a mentőktől, nem a tűzoltóktól, nem a Patyolattól és más szervezetektől kell várniuk segítséget, hanem mindenkinek joga és morális kötelessége, hogy alkotó energiáit mozgósítva túljuttassa magát a pánikhelyzeten.